

Risky business?

Internet som mötesplats för män som har sex med män

Ronny Tikkanen: *Risky Business? En sociosexuell studie av män som har sex med män*, Göteborgs universitet. Institutionen för socialt arbete Göteborg 2003 (70 sidor).

Några av vår samtids centrala teman behandlas i Ronny Tikkanens avhandling *Risky Business?* Jag tänker då i första hand på hiv, homoseksualitet och internet. Avhandlingens titel anspelar också på en av de mer tongivande tolkningsramar som numera omgärdar dessa teman, nämligen risktänkandet. En väsentlig del av avhandlingen roterar också kring frågan om de risker för hiv-infektion som homosexuella män löper i både tillfälliga och fasta relationer. Det är i sättet att närma sig denna fråga och i produktionen av kunskap om risktagandet som en av avhandlingens starka sidor ligger. Men samtidigt utgör behandlingen av "riskfrågan" avhandlingens akilleshäla. Men mer om detta längre fram.

Internet som mötesplats för män som har sex med män (MSM) och som medium för datainsamling och hivprevention är det andra nav som avhandlingen roterar runt. I det avseendet är Tikkanens forskning banbrytande inom sexualitetsforskningen. Han avtäckar nya forskningsfält och provar nya datainsamlingsmetoder. Författaren utforskar i det sammanhanget bland annat nätets betydelse i det sexuella kontaktskapandet och risktagandet, där skillnaderna mellan den datorförmedlade kommunikationen och mötet ansikte-mot-ansikte fokuseras. Författaren diskuterar bland annat den virtuella världens betydelse för experimenterandet med sexuella identiteter i allmänhet och kommut-processen i synnerhet. En intressant fråga i det sammanhanget är hur "online"-gemenskaper skiljer sig från dem som är "offline". Men innan jag fördjupar mig i en diskussion av avhandlingens centrala delar vill jag ge en kortfattad beskrivning av dess väsentliga delar.

Avhandlingen bygger på tre olika delstudier och fyra publikationer som inledningsvis knyts samman, utvecklas och diskuteras i "kappan". I den första delstudien studeras sexualvanor bland MSM i Sverige med särskilt fokus på om och hur männen skyddar sig själv och andra mot hiv-infektioner. Studien

har genomförts med hjälp av enkäter som tillhandahållits både i pappersform och i en elektronisk version. 1 400 enkäter har bearbetats, av vilka 681 samlades in via nätet och 719 med hjälp av postenkäter. Det empiriska materialet har bearbetats med hjälp av enklare sambandsanalyser. Trots att det rör sig om självselektat urval av MSM innehåller urvalet en bredd och en variation som borgar för en god tillförlitlighet, även om både pappersenkäten och den elektroniska innehåller viss "bias". Män i åldrarna 15–50 är väl representerade, medan män över 50 är mer sällan förekommande. Genom att använda nätet som medium för datainsamling har Tikkanen visat att detta är en framkomlig väg för att samla in data och att man med hjälp av internet når nya grupper utanför den traditionella gaykretsen.

Vad får vi då reda på om människans sexualvanor i den första delstudien? Ett viktigt resultat är att de oskyddade samlagen är mycket vanligare i fasta parrelationer än i tillfälliga kontakter. Endast två av tio anala samlag med tillfällig partner är oskyddade medan förhållandet är det omvända i fasta parrelationer. Även om det stora flertalet av männen var alkoholpåverkade under sexualakten så uppgår den övervägande delen att berusningen trots allt inte påverkade deras sexuella handlingar. En hög andel av männen har hiv-testat sig och det stora flertalet uppfattar sig själva som hiv-negativa. Antalet sexpartners varierar med personens ålder – de äldre har haft fler sexpartners jämfört med de yngre. Men samtidigt konstaterar författaren att det finns en liten grupp mycket sexuellt aktiva män som innehåller personer i alla åldrar.

En av de hypoteser som ligger till grund för analysen av enkäten är att attityder och sexualvanor kan variera med var i den sexuella livscykeln som männen befann sig när hiv-epidemin kulminerade på 1980-talet. Även om det finns vissa variationer mellan de unga som debuterat sexuellt efter hiv-epidemins genombrott och de äldre som debuterat före så kan dessa likaväl bero på andra saker än deras ålder, enligt recensentens mening. När det gäller testvanor för hiv så testar de äldre sig oftare än de yngre. En annan skillnad är att de yngre inte använder kondom med samma konsekvens som de äldre och är överrepresenterade i den grupp som haft oskyddad analsex med en tillfällig partner.

I den andra delstudien, som bygger på samma empiriska material som den första, studeras internet både som mötesplats och gemenskap för MSM samt även som datainsamlingsteknik för forskare. Den virtuella mötesplats som studeras är det "chatrum" som RFSL upplåtit åt intresserade på sin hemsida. Men det centrala i denna delstudie är att den forskning som tidigare grundat sig på den s.k. generationshypotesen nu tar en ny vändning, där Tikkanen bestämmer sig för att jämföra den traditionella enkäten med den nätbaserade. Det visar sig vara en långt mer fruktbar kategorisering av det empiriska materialet. Författaren skaffar sig därmed ett relevant underlag för att beskriva den virtuella värl-

dens betydelse som mötesplats för MSM och de villkor som omgärdar cybervärldens gemenskaper. I denna del levererar Tikkanen ett mycket betydelsefullt bidrag till både svensk och internationell sexualitetsforskning i allmänhet och till förståelsen av cyberrymdens betydelse för utformningen av sexuella handlingsmönster och identiteter.

Vad kommer då författaren fram till i den andra delstudien? Ett viktigt resultat är konstaterandet att internet seglat upp som en viktig mötesplats för MSM vid sidan om traditionella mötesplatser som klubbar, badhus, parker och gaysaunor. En fjärdedel av de yngre männen har mött sin nuvarande partner på en "chatsida". Tikkanen menar att den utbredda användningen av nätet som mötesplats och samtalsrum främst beror på tillgänglighet, prisivänlighet, anonymitet och acceptans. Ytterligare ett skäl är möjligheten att experimentera med och utforska den egna sexualiteten. Kanske är det därför ingen slump att de som främst använder nätet som mötesplats är yngre, bor utanför större svenska städer och uppfattar sig som bisexuella i större utsträckning.

Författaren diskuterar i det sammanhanget den virtuella världens betydelse för komma-ut-processen. En slutsats som Tikkanen drar är att det är mer säkert och mindre stigmatiserande att komma ut i gayvärlden på nätet jämfört med hur det är i den materiella verkligheten. Detta förhållande antas underlätta den homosexuella identifikationsprocessen. Tikkanen lämnar också en viktig beskrivning av hur "online" gemenskaper skiljer sig från dem som är "offline". Det kan vara lättare att etablera "rena" sexuella relationer utan åtaganden. Författaren slår också fast att möjligheterna att manipulera med självpresentationen i cyberrymden är större än i ansikte-mot-ansikte-relationer. I princip är det möjligt att skapa en virtuell persona i varje interaktion.

I den andra delstudien drar författaren även andra viktiga slutsatser. Tikkanen menar och har även visat att "chatrummen" blivit en allt viktigare kontaktyta till MSM för information och interventioner i hivpreventivt syfte. Men nätet kan även användas för att samla in data i forskningssyfte, även om det medför en viss bias i det självselekerade urvalet.

I den tredje och sista delstudien fördjupar författaren frågan om sexuellt risktagande bland MSM. Tikkanen intresserar sig i denna del inte enbart för hur männen förhandlar om riskerna för att bli hiv-infekterade utan undersöker även de betydelser som det oskyddade anala samlaget har för MSM. Med hjälp av en kvalitativ intervjustudie fyller Tikkanen på ett förtjänstfullt sätt i de kunskapsluckor som de statistiska analyserna lämnat efter sig. Författaren har valt att avgränsa sin studie till män som lever i fasta parrelationer och motiverar detta med att oskyddade anala samlag trots allt är vanligast i denna grupp. Men det hade trots detta varit intressant att få veta hur konstruktionen av risk ser ut bland dem som har tillfälliga partners. Urvalet består av 32 män från 19 olika

par, där flertalet av intervjupersoner är 30 år eller yngre.

Ett av de viktigare antaganden som ligger till grund för synen på männens sätt att förhålla sig till risken att bli hiv-infekterad är föreställningen om att sexuella möten förhandlas fram. I forskningsprojektets inledning spelade begreppet "negotiated safety" en central roll och utgjorde en viktig tankeram. Men i den tredje delstudien konstaterar Tikkanen att det egentligen inte finns någon tydlig förhandling mellan männen i den fasta parrelationen. En viktig slutsats är att förhandlingsmetaforen inte bidrar till att öka förståelsen för männens sätt att agera i en parrelation. Författaren utgår istället i sina tolkningar från ett socialkonstruktivistiskt perspektiv och Simon och Gagnons begrepp sexuella manuskript.¹ Det rationella samtalet och riskförhandlingen antas strida mot det manuskript om kärlek som ligger till grund för tvåsamheten och kommer därför aldrig till stånd, menar Tikkanen. Författaren säger också att det oskyddade samlaget är ett viktigt led i skapandet av närhet och tillit i den manliga parrelationen. Kondomens vara eller icke-vara fungerar därmed inte bara som en markör på "smittsamhet" utan ingår även i ett symboliskt system som uttrycker den sexuella relationens status och karaktär.

Tikkanens avhandling innehåller flera intressanta teman och perspektiv. I det här avsnittet har jag emellertid valt att begränsa mig till dem som enligt min mening behöver genomlysas och diskuteras. Begreppet risk används flitigt i Tikkanens avhandling. Han talar t.ex. om riskkonstruktion, riskförhandling, riskkalkyl, riskupplevelse, riskmedvetande och riskreduceringsstrategi. Men jag saknar en problematisering av själva begreppet såsom det kommit att användas i vårt senmoderna samhälle och i utformningen av olika preventiva program och insatser. Ulrich Becks begrepp risksamhälle finns visserligen omnämnt men utelämnas i analysen.² Ett annat fruktbart begrepp som kan användas för att förstå samhällets sätt att handskas med viktiga problem är det om styrandets mentalitet som innefattar både en politisk, institutionell och individuell nivå.³ Den kritiska diskussionen och distansen blir särskilt viktig då författaren har ett förflutet som hiv-preventör och inte minst då det egna forskningsprojektet finansierats av Folkhälsoinstitutet i en ambition att skapa ett kunskapsunderlag för preventiva insatser på hiv-området. Det finns passager i avhandlingen där Tikkanen förlorar sin kritiska distans och enligt mitt förmenande blir en aktör inom det hiv-preventiva fältet. Jag hade hellre sett honom i rollen som den granskande och utanförstående forskaren som problematiserar och diskuterar samtidens viktiga teman.

Om författaren hade distanserat sig från den rådande riskdiskursen på hiv-området och lagt myndighetsperspektivet åt sidan, då hade beskrivningarna av männens risktagande troligtvis blivit mer nyanserade och sammansatta. Författaren tar visserligen avstånd från den patologisering som skett av de män som

har oskyddade anala samlag med andra män, men lyckas inte ta sig in till kärnan i det sexuella risktagandet. En viktig nyckel till en bättre förståelse av sexuellt risktagande bland MSM ligger enligt min mening i relationen mellan begreppen sexualitet, maskulinitet, spänning och njutning. Oskyddade anala samlag handlar sålunda inte enbart om byggandet av intimitet och tillit utan i lika hög utsträckning om njutning och riskkonsumtion. Spänning och njutning är nära sammankopplade i den sexuella ekonomin och står i ett särskilt förhållande till maskulinitet och manliga sexuella manuskript. Jag anar en gryende insikt hos författaren om dessa förhållande då han talar om männens riskreduceringsstrategier (t. ex. avbrutna samlag) och att kravet på kondom vid anala samlag riskerar att alienera MSM.

Ett av de mer intressanta forskningsfälten inom dagens sexualitetsforskning är den virtuella världens betydelse för det sexuella kontaktskapandet och experimenterandet med sexuella identiteter. Tikkanen bryter på den punkten ny mark. Den virtuella världen passar bäst för den grupp av MSM som inte identifierar sig med homo- och bis sexuella män, som är geografiskt isolerade och som håller på att komma ut som homo- eller bis sexuella, skriver författaren. I den meningen fungerar den virtuella världen som ett gränsland där olika identiteter utformas och testas. Tikkanen tar avstamp i Plummers teori om kommatut-processen och påstår att det första steget i den processen – att komma ut inför sig själv – är lättare att ta i den homosexuella cybervärlden eftersom den är anonym och därmed mindre stigmatiserande.⁴ Det verkar vara ett rimligt antagande, även om det inte finns några empiriska belägg för detta i avhandlingen. Plummers modell är dock enligt min mening alltför enkel och statisk och jag efterlyser en diskussion av denna. Jag saknar även kommentarer kring hur kommatut-processen för de bis sexuella männen ser ut.

Tikkanen kommer även in på den intressanta frågan om hur "online" gemenskaper skiljer sig från dem som är "offline" och hur de kan tänkas påverka varandra. Hur ser den homosexuella cybervärlden och cybergemenskapen ut jämfört med den materiella varianten? Författaren antyder att den sociala kontrollen är mer begränsad i cybervärlden och att det skapar goda förutsättningar för att experimentera med tabubelagda handlingar och identiteter samt att förhandla fram ett manus för det sexuella mötet. Men den nya tekniken kan också ställa till problem i synnerhet när en virtuell persona inte stämmer överens med den bild som presenteras i det materiella mötet.

Noter

- ¹ Simon, W. och J.H. Gagnon: Sexual Scripts" i R. Parker och P. Aggleton (red): *Culture, society and sexuality*, s. 29-39. London 1999.
- ² Beck, U.: *Risk society: Towards a new modernity*. London 1992.
- ³ Se Burchell, G., C. Gordon och P. Miller (red) (1991) *The Foucault effect: Studies in governmentality*. Chicago 1991.
- ⁴ Plummer, K.: Going gay: identities, life cycles and lifestyles in the male gay world i J. Hart och D. Richardson (red): *The theory and practice of homosexuality*, s. 93-111. London 1981.

Mats Hilte